

Hoogleraar economisch-sociale geschiedenis Tine De Moor:

‘Coöperatieven moeten meer van zich laten horen’

Sommige coöperatieve organisaties zoals waterschappen, markgenootschappen en gilden hebben eeuwen bestaan. Hoe kan dat?, vraagt de Utrechtse hoogleraar Tine De Moor zich af. En wat kunnen de huidige broodfondsen en energie- en zorgcoöperatieven daarvan leren?

TEKST: PETER BOORSMA, BEELD: JELMER DE HAAS

De coöperatie is weer populair in Nederland. De afgelopen twee jaar is het aantal actieve coöperaties met achthonderd gestegen tot 2.531, meldde de Nationale Coöperatieve Raad onlangs; een stijging van 45 procent. Ook in de media is er veel aandacht voor dorpsbewoners die een coöperatie opzetten om het verzorgingshuis open te houden of voor zzp'ers die gezamenlijk een 'broodfonds' beginnen. Tine De Moor is soms hele dagen bezig om journalisten van kranten, tijdschriften

en nieuwsprogramma's te woord te staan over het fenomeen coöperatie. De Moor is hoogleraar economisch-sociale geschiedenis in Utrecht en bestudeert *institutions for collective action*, vanaf de late Middeleeuwen tot nu. Dan gaat het over waterschappen, irrigatiegemeenschappen of markgenootschappen die werden opgezet om het beweiden van gemeenschappelijke grond te regelen. Maar ook over burgers en vaklieden in de stad die zich organiseerden in bijvoorbeeld gilden. Sommige van die organisaties legden al snel het loodje, andere

hebben eeuwen bestaan. De Moor probeert nu te achterhalen waarom sommige het zo lang uithouden. Daarvoor zijn een aanzienlijk aantal historische *institutions for collective action* in Nederland, Engeland en Spanje in kaart gebracht. Alle reglementen en alle wijzigingen daarin zijn getranscribeerd en één voor één ingevoerd in een enorme database.

SOCIALE CONTROLE

Uit die database blijkt dat succesvolle coöperatieven hun reglementen goed aanpassen op veranderingen in de omgeving. De Moor geeft het voorbeeld van markgenootschappen die per deelnemer een maximaal aantal koeien dat hij mocht laten weiden, vaststelden. "In een jaar van grote droogte werden de regels snel aangepast en wanneer de situatie was opgeklaard veranderde men de regels opnieuw. Men probeerde er

‘Succesvolle coöperatieven weten hun leden te doordringen van het nut van de regels’

voor te zorgen dat iedereen aan zijn trekken kwam zonder het collectieve goed te schaden.”

Verder blijkt dat het succes van organisaties gerelateerd is aan de manier waarop naleving wordt afgedwongen. “De overheid is gewend aan een systeem van regels, controle, boetes en rechtszaken; een zeer inefficiënte manier van handhaven. Succesvolle coöperatieven weten hun leden te doordringen van het nut van de regels en zorgen voor voldoende sociale controle. Dat werkt meestal beter dan boetes. Zie de regelluwe verkeerspleinen: men let beter op en heeft meer oog voor elkaar. Als mensen regels bewust internaliseren en ook snappen waarom regels er zijn, zijn er niet veel sancties nodig. Overigens stond er soms wél een sanctie op het niet bijwonen van de jaarvergadering, juist om die sociale controle te versterken.”

DILEMMA

Mensen organiseren zich voor korte of lange tijd. Voor gezamenlijke energie-inkoop volstaat een kortstondige organisatie; de *return on investment* is immers snel duidelijk. Maar andere coöperatieven – zoals een initiatief om glasvezel aan te leggen – vergen meer volharding. Het is niet zeker of het lukt, terwijl er wel kosten gemaakt worden. “Bij langlopende initiatieven moeten mensen een sociaal dilemma oplossen; als individu moet je immers bijdragen aan een collectief goed zonder dat je weet of je er iets aan hebt. En je wilt *free rider*-gedrag voorkomen. Hoe los je dat op?”

NIEUWE GOLF

De opleving van de coöperatieven, zowel in aantal initiatieven als in deelnemers, is geen reactie op de crisis, benadrukt De Moor. “De ontwikkeling is al langer gaande en komt voort uit de privatiseringsgolf van de jaren tachtig en negentig. De overheid trekt zich terug, maar de markt pakt het niet goed op. Ook eerdere golven in de late Middeleeuwen en het einde van de negentiende eeuw zijn ontstaan in periodes van grote marktveranderingen.” Het verschil tussen de markt en de burgerinitiatieven is de langetermijnbetrokkenheid; marktbedrijven verleggen hun aandacht zodra er elders meer winstperspectieven zijn, coöperatieven blijven bij hun doel. Ook de eventuele winst heeft een andere bestemming: die wordt vaak weer geïnvesteerd in de community. Volgens De Moor moet de overheid beseffen dat het fenomeen van burgerinitiatieven inmiddels de sectoren overstijgt. Coöperatieven zijn te vinden in de sectoren energie, voeding, huisvesting, technologie en zorg. Rijk en gemeenten moeten meer durven loslaten, vindt ze, en evenveel vertrouwen stellen in *public collective partnerships* als in *public private partnerships*, een constructie die inmiddels goed ingeburgerd is. “Nog steeds stelt de overheid aan buurtbewoners die zelf een kinderdagverblijf opzetten even strenge certificeringseisen als aan commerciële bedrijven. De overheid vindt het oké, zolang ze er maar geen last van heeft.” Coöperatieven moeten van hun kant meer van zich laten horen. “Het punt is dat de meeste initiatieven zich richten op één probleem. Ze zijn naar binnen gekeerd en doen te weinig om hun initiatief gelegitimeerd te krijgen. Pas sinds kort is er voldoende kritische massa om per probleemgebied de kwesties op een rij te zetten en daarop te lobbyen.” De mensen moeten de ambtenaren zien mee te krijgen en dat is niet

eenvoudig, weet De Moor. In de Wmo bestaat sinds kort een *right to challenge*; burgers hebben het recht de overheid uit te dagen als ze zelf een betere oplossing hebben voor bijvoorbeeld gehandicaptenvervoer. “Dat zo’n recht nodig is zegt al genoeg: aandacht van burgerinitiatieven is nog lang geen fundamenteel onderdeel van het overheidsbeleid. Terwijl er wel behoefte is aan krachtige ondersteuning. Zo zijn in Vlaanderen alle concessies op gronden waar windmolens geplaatst kunnen worden in handen van grote ondernemingen. De burgers komen eigenlijk te laat.”

GEDRAG BEÏNVLOEDEN

Coöperatieven worden niet alleen opgezet om iets nieuws te beginnen, maar vaak ook als gevolg van keuze-armoede: de overheid vertrekt, marktpartijen pakken het niet op. Of het aanbod van de markt is te duur of voldoet niet aan ideële motieven, zoals bij duurzame energie. Burgers doen het dan maar zelf. Soms heeft het te maken met de behoefte aan een kortere keten, zoals in de zorg. “Uit efficiencyoverwegingen wordt veel uitbesteed en ontstaan er lange, chaotische ketens waarbij één professional aan huis komt voor de zorg, één voor het eten en één voor het schoonmaken. Dat gaat ten koste van de kwaliteit en – ook al bestaan er allerlei controlemechanismen – het valt niet meer te monitoren.” De Moor ziet zeker ruimte voor coöperatieven naast bedrijven en overheidsinstellingen, zoals ook eeuwenlang de situatie is geweest. “We missen de creativiteit van voorheen om oplossingen te vinden en weten niet hoe we gedrag moeten beïnvloeden. Neem de Noord-Nederlandse dorpen die met vergrijzing kampen. Jongeren trekken weg én er is geen kinderopvang. Waarom niet investeren in een coöperatie die ouderenzorg én kinderopvang levert en werk biedt aan de jongeren?” *